

**HANEDANLIKTAN CUMHURİYETE HALK
KÜTÜPHANELERİNDEN SAĞLANAN SOSYAL
FAYDANIN DEMOGRAFİK ANALİZİ: 1897 VE 2000
MUKAYESESİ**

*Murat ÇİFTÇİ**

ÖZET

Bu çalışma, halk kütüphanelerindeki kitap arzının bölgelerarası dağıtımında ele edilen sosyal faydanın Osmanlı ve modern Türkiye arasındaki uzun dönemli değişimi konu almıştır. Uygulamada kullanılan veriler Osmanlı İmparatorluğunun ilk istatistik yıllığı ve Türkiye İstatistik Kurumu'nun web sitesinden alınmış olup uygulama yöntemi Atkinson eşitsizlik endeksine dayanmaktadır. Uygulama sonuçları, iki dönem arasında kitap arzının bölgelerarası dağıtımından sağlanan sosyal faydanın keskin şekilde iyileştiğini göstermektedir. Buna ek olarak, bulgular günümüzün aksine Osmanlı İmparatorluğunun kütüphanecikle ilgili merkezi bir kamu politikasının bulunmadığını işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma iktisadı, sosyal politika, demografi, istatistik, beşeri coğrafya, kütüphanecilik.

**FROM DYNASTIC TO REPUBLIC PERIODS IN TURKEY,
THE DEMOGRAPHIC ANALYSIS OF SOCIAL UTILITY
FROM PUBLIC LIBRARIES: A COMPARISON BETWEEN
1897 AND 2000**

ABSTRACT

This paper looks at long-term change of inter-regional human utility from books in public libraries

* Uzm., İstanbul Üniversitesi, Ekonomi, İktisat Tarihi, İstatistik, Planlama, Etnik, muratciftci77@yahoo.com.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

between Ottoman and Modern Turkey. Using data from the first statistical yearbook of the Ottoman Empire for dynastic period and TUIK web side for republic period and applying method is based on Atkinson inequality index. It is shown that the inter-regional social utility from books in public libraries has improved sharply between two periods. In addition, the findings indicate that there was not a central public policy of Ottoman Empire for librarianship different from today.

Key Words: Development economics, social policy, demography, statistics, librarianship.

1. GİRİŞ

Geride bıraktığımız yüzyıl, pek çok açıdan insanlık tarihinde en hızlı dönüşümün yaşandığı yüzyıl olmuştur. İki büyük dünya savaşının yaşandığı, yüzlerce devletin kurulup-yıkıldığı, antibiyotik gibi günümüz için çok basit görülen temel ilaçlarla milyarlarca insanın onlarca yıl ömrünün uzamasının sağlandığı, iletişim teknolojileriyle binlerce km'lik mesafeden insanların sesli ve görüntülü olarak 1-2 saniyelik gecikmeyle iletişim kurabildiği, hayal bile edilemeyen ütopyaların siyasal rejimlerde denendiği bu en uzun yüzyılda; ekonomi biliminde de devrimsel karakterli algısal dönüşümler yaşanmıştır.

Aynı yüzyıl içerisinde, önceleri fayda sağlayıcı değer olarak sadece doğrudan parasal karşılığı olan göstergeler kabul edilirken, özellikle yüzyılın sonlarına doğru yaklaşıldıkça fayda sağlayıcı değer göstergelerinde de ciddi dönüşümler gerçekleşerek çeşitlenmeler yaşanmıştır. Somutlaştırmak gerekirse, “sermaye” nin anlamı uzunca bir süre parasal değeri olan birikim olarak algılanmış; bu çerçevede de gösterge olarak vadeli-vadesiz, yerli-döviz cinsinden mevduat, hisse senedi, tahvil, bono ve ek olarak sıra dışı analizlerde bile en çok konut ya da arazi mülkiyeti alınmıştır. Zaman ilerledikçe, her şeyin parasal değerlerle ifade edilmesinin yetersizliği konusunda özellikle kalkınma iktisatçıları cephesinden eleştiriler başlamıştır.

Sen (1983, 748), büyümeyle kalkınmanın aynı olmadığını ve son zamanlarda kalkınma ekonomisinde büyüme ve kalkınma arasındaki farklılığı anlatan çok sayıda çalışmanın olduğunu ifade etmiştir. Gerçekten de Hicks, Hahn, Bulutay gibi pek çok iktisatçı büyüme teorilerinin az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorunları üzerinde durmamasına bağlı olarak iktisadi kalkınmada büyüme teorilerinden yararlanılamayacağını savunmuşlar (Bulutay, 1972, 12), bu çerçevede

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

de tek bir ekonomik gösterge yerine göstergeler bileşeni yaratma yönünde bir eğilim başlamıştır. Amartya Sen (1985a, 104) Muellbauer'e atıfla beşeri kalkınma göstergelerinin hayat standartı için daha açıklayıcı ve daha az sorunlu olduğunu ifade etmiştir. Buna paralel olarak da klasik sermayeye beşeri ve sosyal sermaye kavramları eklenmiştir. Kısaca günümüzde sermaye:

- Parasal “nakdi ve gayr-ı nakdi” sermaye,
- Beşeri sermaye “eğitim, deneyim ve yetenek”
- Sosyal sermaye “aile, dost, arkadaş, akraba”

olarak üçe ayrılmaktadır. Adı üzerinde parasal sermaye, parasal değerle tanımlanabilen sermayedir. Beşeri sermaye ise eğitim, deneyim ve yetenek olarak kişisel özellikleri temsil etmektedir. Özellikle Sjaastad'ın beşeri sermaye kavramına katkısı büyüktür. Beşeri sermaye kavramının göç ile teorize edilmesine 1962'de Sjaastad öncülük etmiştir. Bu yaklaşımda neo-klasik yaklaşımda eğitim, deneyim ve yeteneğin finansal olarak geri dönüşünü sağlamak için düşük gelirin olduğu iş piyasasından yüksek gelir elde edilen iş piyasasına doğru transfer söz konusudur (Massey, Aysa, 2005: 7; Jusoff, Gregor ve Baba, 2008: 85). Dolayısıyla eğitim ve yetenek bir yatırım olarak görülmekte, tıpkı toprağın rant “kira”, nakdi paranın faiz getirmesi gibi bu beşeri yatırımların da bir ek getirisinin olması gerektiği varsayımından hareket edilmektedir.

Beşeri sermayeyi oluşturacak etkin araçlardan birisi de kuşkusuz halk kütüphanelerindeki kitaplardır. Neticede halk kütüphanelerinden, ödev hazırlamaktan merak edilen her hangi bir konuda bilgi edinmeye kadar çok geniş yelpazede istifade edilme imkânı mevcuttur. Bu çalışmada da, eğitim kuruluşları ve bilişim teknolojileri gibi çok önemli bir beşeri sermaye artırıcı unsur olan halk kütüphanelerindeki kitap arzının bölgesel dağılımından sağlanan sosyal fayda düzeylerini; yaş, cinsiyet ve iki dönem kısıtında mukayese etmek amaçlanmıştır.

2. ATKINSON SOSYAL FAYDA ENDEKSİ

Bölgesel eşitsizlik ölçümlerinde pek çok eşitsizlik endeksinden yararlanılmaktadır. Gini katsayısı en bilinen ve yaygın olan eşitsizlik ölçüsü konumundadır (Ravallion, 2001: 6; Fedorov, 2002: 447; Moran 2003: 353). Eşitsizlik ölçümünde en eski endeks olan Gini katsayısı ilk kez 1912'de kullanılmıştır (Sen, 1973). Ancak, Gini endeksi gibi ortalama ya da diğer ölçülerden sapmaya dayanan Dahl'in endeksi, Nagel'in endeksi veya entropi veya bilgi teorisine

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

dayanan değişim katsayısı “coefficient of variation”, logaritmik varyans “logarithmic variance”, Theil endeksi veya normatif sosyal refah modellerine dayanan Atkinson endeksi gibi çok sayıda ölçü de mevcuttur (Chakravorty, 1996).

Bu endeksler pek çok farklı konu ve disiplin için kullanılmaktadır. Ekonomi disiplini için bölgesel verimlilikte, ücretlerde ve fert başına düşen GSYİH'daki eşitsizlikte (Duro, Esteban, 1998; Özmucur ve Silber, 2002; Gezici, 2004; Özmucur ve Silber, 2005; Benito, Ezcurra, 2005; Öztürk, 2005; Ezcurra, et al. 2005; Ezcurra, & Rapún, 2006; Ezcurra, Pascual, 2007; Ezcurra, Pascual, Rapún, 2007; Gezici, 2007; Güven, 2007; Elveren ve Galbraith, 2008), tarımsal ürün verimliliğinde (Sadras, Bongiovanni, 2004), beşeri sermaye ve eğitim eşitsizliğinde (Siew, Lim, Tang, 2008) ve sermaye stoğu eşitsizliğinde (Lu, 2008) endekslerden yararlanılmaktadır. Yine varlık ve borçların dağılımları çerçevesinde finansa (Marks, Headey ve Wooden, 2005), cinsiyet ve etnik kökene dayanan mesleki ayrımcılık kapsamında sosyolojide (Chagravarty ve Silber, 2007), göç yoğunluğundaki bozulma kapsamında demografide (Sweeney ve Goldstein, 2005), milliyetçilik kapsamında siyasal partilerde (Jones, Mainwaring, 2003), merkezileşme ölçüsü (Dawkins, 2006) ve işgücünün bölgesel dağılımı (Carlino ve Chatterjee, 2002; Heindenreich, 2003) olarak şehir ve bölge planlamada, ülkelerarası enerji yoğunluğundaki eşitsizliğin ölçülmesinde (Alcantara ve Duro, 2004) ve hava, su, toprak ve yeraltı sularının kirlenmesinde eyaletler arası eşitsizliğin ölçülmesi kapsamında (Millimet ve Slottjet, 2002) çevre biliminde, ABD bebol ligindeki gizli tehlikelerin karşılaştırmalı dengesinin ölçülmesi (Utt ve Fort, 2002) ve dikkat (Schmidt ve Berri, 2001) çerçevesinde sporda, suçluların dağılımı çerçevesinde kriminolojide (Oberwittler, 2004), test tekniği olarak istatistikte (Jammalamadaka ve Gorla, 2004) ve hatta parazit boylarının dağılım eşitsizliklerinin ölçülmesiyle parazit biliminde (Poulin ve Latham, 2002) bu endeksler kullanılmaktadır.

Endekslerin gösterge kabiliyetleri konusunda da tartışmalar mevcut olup bu çerçevede istatistiksel testler yapılmıştır. Örneğin Harvey (2005) Gini katsayısı ile Atkinson endeksi arasında yüksek ilişkinin olduğunu savunurken karşı tez olarak Garcia ve Molina (2001: 2418), en iyi göstergenin Atkinson endeksi olduğunu savunmaktadır. Salas (1997)'a göre de, standart refah içerikli eşitsizlik endekslerinden birisi olan Atkinson endeksinin performansı son derece tatminkârdır.

Bu çalışmada iller arası eşitsizlik endeksleri içerisinde Atkinson endeksini kullanmayı tercih ettik. Çünkü ilk olarak eşitsizlik

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

ölçümü için etik uygulamaların modern versiyonuna 1970’te Anthony Atkinson tarafından geliştirilen bu endeks öncülük etmektedir (Pedersen, 2004, 34). İkinci olarak Atkinson endeks değeri, aynı refah “fayda” seviyesinin eşit dağılım durumuna göre oluşan mevcut refah “fayda” kaybıyla bütünleştirildiğinde çok duyarlı bir yoksulluk endeksidir.

Atkinson çalışmasında orijinal sosyal refah endeksi

$$I = 1 - \left[\sum_i \left(\frac{y_i}{\mu} \right)^{1-\varepsilon} f(y_i) \right]^{\frac{1}{1-\varepsilon}} \quad [1]$$

ile formüle edilmektedir (Atkinson, 1970: 257). Buna göre y geliri, μ ortalama geliri, ε ise farklı gelir seviyelerinde gelir transferine duyarlılık düzeyini ifade etmektedir.

Bölgeler arası eşitsizlik için Atkinson endeksi ise;

$$A_{(\Omega)} = 1 - \left[\frac{N_i}{N} \times \left(\sum_{i=1}^n \frac{K_i/N_i}{K/N} \right)^{1-\Omega} \right]^{\frac{1}{1-\Omega}} \quad \text{eğer } \Omega \neq 1 \quad [2]$$

ile formüle edilmektedir. Buna göre “ $A_{(\Omega)}$ ” endeksi, “ K_i ” i ilinde halk kütüphanelerindeki toplam kitap sayısını, “ \bar{K} ” il “1897 için vilayet ve sancak” başına düşen ortalama kitap sayısını tanımlamaktadır. “ N_i ” i ilindeki nüfusu ve “ \bar{N} ” il başına düşen ortalama nüfusu tanımlamaktadır. “ Ω ” ise duyarlılık parametresidir.

Araştırmacılar Ω duyarlılık parametresine verecekleri değerde özgürdürler ve genel de hesaplama kolaylığı ve yüksek duyarlılığın olduğu gerekçesiyle 2 değerini vermektedirler (Öztürk, 2005: 99). Bu parametre zenginden çok zengin olmayana fakirden çok fakir olmayana göre yeniden dağılımına mukayeseli duyarlılığı yansıtır. Daha yüksek Ω değeri, gelir dağılımı transferinin daha düşük olan arka kısmındakilerin duyarlılığının daha yüksek hissedilmesini sağlar (Spatz, 2006: 109). Arka kısımda kalan fakirlerdeki yeniden dağıtım, zenginlere göre ölçeksel bazda daha düşük olacaktır. Bunu standartlaştırır. Ayrıca endeksle sosyal fayda

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

düzeyine ulaşılmaktadır. Bölgelerarası eşitsizlikten kaynaklanan sosyal refah “fayda” kaybını rahat şekilde tespit etmek mümkün olmaktadır. Hesaplanan Atkinson değeri bölgelerarasındaki eşit olmayan dağılımdan kaynaklanan sosyal refah kaybını tanımlamaktadır. Buna göre örneğin Atkinson endeks değeri 0.15 ise, bölgelerarası eşit dağılım durumunda aynı sosyal refahın “faydanın” $[100*(1-Atkinson)] \%85$ ’inden şimdiki düzeyde sağlanacağı anlamını taşımaktadır (Redigor et al. 2003: 963). Dolayısıyla Atkinson endeksi, diğer endekslerin aksine bilim adamları için net şekilde elde edilen sosyal refah “fayda” düzeyini ve bölgelerarası eşitsizlikten kaynaklanan sosyal refah “fayda” kaybını hesaplama imkânını vermektedir.

3. “ÖZDEŞ MUKAYESE ÇIPASI” OLARAK 1897’DEN 2000’E ATKINSON SOSYAL FAYDA DEĞİŞİMİNİN ANALİZ GEREKÇELERİ

İstatistiksel çalışmalar yapmaya odaklanan bilim insanları, matematiksel değerlerle sorunu tanımlayıp, ileri sürdükleri hipotezleri kanıtlamaya çalışırlar. Özellikle iktisadi bilimler kapsamında uluslar arası literatürde, günümüzde artık istatistiksel uygulaması olmayan çalışmalara nadiren rastlanmaktadır. İstatistik kullanılmayacaksa da tarihi bir arşiv belgesi ya da matematiksel bir ispatın sunulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Günümüzde en yaygın kullanılan ispat yöntemi de beşeri özellikle de iktisadi bilimler için istatistiktir. Bunda elbette istatistik biliminin, Popercı bakış açısıyla “yanlışlanabilirlik” vasfını sağlama çabası etkilidir. Şayet istatistiksel bir uygulamaya gidilmemişse, çoğu zaman hazırlanan çalışmalar kişisel düşüncelerin sunusuyla sınırlı kalmaktadır. Elbette kişisel görüşler sadece yazarın görüşleriyle sınırlı olamayabilir. Yapılan çok sayıdaki atıflarla önceki yazarların fikirlerine yer verilerek de kişisel düşünceler desteklenebilir. Bu bir tarzıdır. Ancak “yanlışlanabilirliği” sağlamada ciddi sorunlara yol açar. Çünkü fikirlerin doğruluğu görecelidir. Kuralları belirlenmemiş tartışılarsa, ortak bir sonuca varılmasını ortak bir tartışma dilinden yoksun kalınması sebebiyle çoğu kez sınırlar. İşte bu sebeple, içerisinde yaşadığımız yüzyılda genel olarak bilimsel çalışmalar standart yöntemlerle ispata dayandırılmaktadır.

Ancak bilim insanlarının bilimsel yayın üretmede kendilerini istatistiksel uygulama yapmak zorunda hissetmeleri, bazı sıkıntıları da beraberinde getirmektedir. Kutsal metinlere atıf yaparak fikirlerini kanıtlama yolunu tercih eden Ortaçağ fikir ya da siyaset insanları gibi tapınırcasına istatistiğe kutsiyet atfederek mitleştirilmesi, pek çok kez ya istatistik varsayımlarına uymanın unutulmasına ya da birkaç

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

matematiksel sonucu sunmakla yetinilmesine yol açmaktadır. Temel varsayımlara uymamak, zaten çalışmanın toptan reddini gerektirir. Çünkü hazırlanan metin, yanlışlanabilirlik vasfını standart uygulama yapılmamış olması sebebiyle baştan kaybetmiştir. Birkaç durum tespitiyle yetinilmesi ise, 21. yüzyıl bilim dünyasının istatistiksel uygulama yapma perspektifinde belki de en sık karşılaşılan tehditkâr sorundur. Okurlara sunulan birkaç rakamla hipotezin kanıtlanmasının, önceki yazarların görüşlerini kanıt göstermekle yetinen derlemelerden daha özgün olduğu iddia edilemez. Sonuçlar çoğu kez istatistiksel olarak anlamlı olduğu halde elde edilen parametrelerin değeri, bir mukayese çıpasına sahip olunmaması sebebiyle tartışmaya açık konuma düşebilir. “Neye göre yüksek, neye göre düşük?” sorularına yanıt verilemiyorsa, elde edilen sonuçlar çok da anlamlı olmayacaktır. Özetle bilim insanlarının, hipotezlerini kanıtlamaları için istatistiksel uygulamalarında mutlaka “özdeş mukayese çıpalarını” bulundurmalarına ihtiyaç vardır.

Bu sorunsal kalkınma iktisadı çerçevesinde somutlaştırmada ünlü Nobelli iktisatçı Sen’in görüşleri yararlı olabilir. Sen (1979), tek başına gelir düzeyinin hayat standardını karşılayamayabileceğini ifade etmektedir. Bireyler farklı değer yargılarına, inançlara sahiptirler. Bu yüzden eşitsizliği ölçmek de oldukça güçtür. Örneğin bir Müslüman’a iki porsiyon domuz eti yerine bir porsiyon dana eti vermek daha faydalıyken; bir Hindu için iki porsiyon dana eti yerine bir porsiyon domuz eti vermek daha faydalıdır (Sen, 1979: 150 – 151). Bu çerçevede de Sen (1985b: 73), bölgelerarası eşitsizliğin istatistiksel olarak ölçümünün son derece karmaşıklaştığını ifade etmektedir.

Halk kütüphaneleri, kendi içerisinde türdeş karakterli beşeri sermayeyi arttırıcı sermaye stoğu özelliğindedir. Yaş, cinsiyet, mesleki ve eğitim düzeyine göre her kesime hizmet verirler. Hâlbuki üniversitelerin merkez, fakülte, enstitü ya da yüksek okul kütüphanelerinde konu ve kapsam açısından bir ihtisaslaşma mevcuttur. En azından başındaki “halk” ifadesi, tanım gereği bu kütüphanelerin geniş bir okur kitlesine hizmet vermesini gerektirir. Dolayısıyla halk kütüphanelerindeki kitap arzı, istatistiksel uygulamalar için türdeşlik ilkesini en başta sağlayan ender veri setinden birini oluşturmaktadır. Çalışmada incelenen her iki dönemdeki kütüphanelerin de ihtisas kütüphanesi olmadığını ekleyelim.

Bu çalışmadaki istatistiksel uygulamalarda türdeş mukayese çıpası, hanedanlık ve cumhuriyet dönemlerinde Türkiye coğrafyasıdır. Elbette 1897’de 168 bin kitaptan sağlanacak toplam sosyal fayda ile 2000’de 12.8 milyon kitaptan sağlanacak toplam sosyal fayda

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

düzeyleri birbirlerine eşit olmayacaktır. Ancak buradaki kritik nokta, kitapların yaş ve cinsiyetlere göre bölgesel nüfus düzeyleriyle dengeli dağıtılma düzeyinin yol açtığı sosyal fayda düzeylerinin mukayese edilmiş olmasıdır. Daha sade bir ifadeyle bu çalışmada, halk kütüphanelerindeki kitapların aktif ya da aktif olma potansiyeli bulunan kullanıcı miktarını tanımlayan yaş ve cinsiyetlere göre illerin “Osmanlı’da vilayet ve sancak” nüfuslarına göre hangi dönemde daha adil dağıtıldığı sorusuna yanıt aranmaktadır. Böylece her iki dönemdeki idarelerin, bilime ve yaygın eğitime verdikleri önem de mukayese edilebilmektedir. Tek başına kitap arzının bölgeler arası dağılımdan sağlanan sosyal faydanın yüzde otuz ya da seksen olması çok fazla şey ifade etmeyecektir. Aynı mekân kısıtında bir dönemsel mukayesenin yapılmasına ya da zaman kısıtında mekânlar arası “ülkeler arası” mukayesenin yapılmasına ihtiyaç vardır.

4. İKİ DÖNEM ARASI MUKAYESEDE DEMOGRAFİK ANALİZ TERCİH GEREKÇELERİ

Yaş temelli demografik analizler, özellikle düzenli zaman serisine sahip olunamayan durumlar için son derece önemli zamansal gelişim göstergesi olma kabiliyetine sahiptirler. Örneğin bu çalışmada, Osmanlı dönemi için eldeki veriler yalnızca 1897 yılını göstermektedir. Dolayısıyla Osmanlı dönemi için kütüphanelerdeki kitap arzının vilayet ve sancaklar arasında nüfusa göre dağılımlarındaki adaletten sağlanan sosyal fayda düzeylerinin zamansal gelişimini tayin etmek olanaksızdır. Ancak yaş dilimlerine göre nüfus bileşenleri için ayrı ayrı uygulamalara gidildiğinde, zamansal gelişimin tayini milimetrik olarak gerçekleştirilemese bile kabaca fikir edinilmesi imkânına kavuşulmaktadır. Somutlaştırmak gerekirse:

Örneğin yaş dilimlerinde yaşlılardan gençlere doğru gidildiğinde sosyal fayda düzeylerinde bir bozulma gözlemleniyorsa, bu sonuç iki sebepten kaynaklanabilir:

a-) Zamana göre bölgelerarası dağıtımda bozulma yaşanmaktadır,

veya

b-) Geçici “ailesini yanında götürmeden çalışma çağı nüfusunun iş amaçlı göçü” veya emeklilik dönemi için yapılan göçler gibi sebeplerin etkisi söz konusudur.

Eğer yaş dilimlerinde yaşa göre kademeli bir bozulma ya da iyileşme varsa, bu durumda birinci sebebin etkisi büyük olacaktır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Çünkü genel karakterli bir yapı mevcuttur. Şayet sadece yaşlılar için diğer yaş dilimlerine göre sert düzelme ya da bozulma yaşıyorsa, burada göçün etkisi olabilir. Çünkü yaşlılar yaşlandıklarında doğdukları yerlere geri dönebilir ya da yaşlı nüfusun ağırlıklı oldukları yerlerden gençler çeşitli sebeplerle göç etmiş olabilirler. Bu da iyileşme ya da bozulmanın geçmiş için gösterge olmasını engelleyecektir. Ancak düzenli olarak kademeli bozulma ya da iyileşmeyi göçle ilişkilendirmek yanlıgı olur.

Yaş temelli demografik analizlerin daha önemli özelliği ise, merkezi idarenin bölgelerarasında fayda sağlayıcı değeri dağıtımında hangi kesimi hedef kitle olarak aldığını göstermesinden kaynaklanmaktadır. Ancak çok düşük fayda düzeylerinin sağlandığı bir ortamda elde edilen değerler, merkezi idarenin bölgelerarası değer dağıtımını açısından ciddi bir politikasının olmadığı anlamını taşıyacağından, böyle bir yoruma gitmeyi doğal olarak güçleştirir.

Bu çalışma için somutlaştırmak gerekirse:

Örneğin kütüphanelerdeki kitap arzının bölgelerarası dağılımından sağlanan sosyal fayda düzeylerinin yüksek olduğu varsayımı altında, şayet okul çağı nüfusu için yüksek fayda düzeylerine ulaşıyorsa, bu durumda merkezi idarenin kütüphaneleri bir eğitim aracı olarak kabul ettiği savunulabilir. Bu durumda hedef kitle de doğal olarak eğitim çağı nüfusu olacaktır. Şayet çalışma çağındaki nüfus için sosyal fayda düzeyleri daha yüksekse, bu durumda merkezi idarenin kütüphaneleri meslek geliştirici yetişkin eğitim aracı olarak gördüğü yönünde yorumlanabilir. Yine cinsiyet için de hangi hedef kitlenin bölgeler arası dağıtımda temel alındığı, bu demografik uygulamayla benzer şekilde tespit edilebilir. Böylece de bir cinsiyet ayrımcılığının olup-olmadığı da test edilebilir.

5. UYGULAMADA KULLANILAN VERİLER

Hanedanlık döneminde kütüphanelerdeki kitap arzının vilayet ve sancaklar arasındaki bölgesel dağılımlarını incelemede iki farklı örneklemeden hareket edilmiştir. İlk örnekleme 1897 yılında kütüphanesi bulunan vilayet ve sancakların bütünü alınmış, ancak kütüphanesi bulunan Musul ve Bağdat'ta kadın nüfus sayımı yapılmadığından bu iki vilayet örneklem alanından çıkartılmıştır. Yirmi dört vilayet ve sancaktan oluşan örneklem alanı, ana kütledeki nüfusun %89,2'sine ulaşmaktadır. İkinci örneklem alanı ise, günümüzde Türkiye sınırları içerisinde kalan on beş vilayet ve sancaktan oluşmaktadır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Osmanlı devletinin 1897 tarihli ilk istatistik yıllığında nüfusun cinsiyet ve yaş dilimlerine göre sayıları verilmektedir. Ancak yaş dilimleri, günümüzdeki olduğu gibi her yaş için değil, beşer yaşlık dilimlere göre yapılmıştır. Beşer yaşlık dilimlerde de 1-5, 5-10, 10-15... yaş dilimleri şeklinde bir sınıflandırma yapılmıştır. 0 yaşın olmayışı, Osmanlı istatistiğinde 1 yaşın 1 yaşını dolduran yerine 1 yaşına kadar olan nüfus sayısı olarak algılandığı anlamına gelmektedir. Keza her dilimde başlayan yaş eşiğinin bir önceki yaş diliminin bitiş eşiğiyle aynı olması da, iki kez aynı yaş için nüfusun çift sayımı anlamına gelmemekte; önceki yaş diliminin bitiş yaş eşiği o yaşa kadarkileri, bir sonraki yaş dilimindeki başlangıç yaş eşiği ise o yaşı dolduranları tanımlamaktadır. Somutlaştırmak için bir örnek verelim:

İlgili istatistik yıllığında ilk iki yaş dilimini alalım. İlk iki yaş dilimi sırasıyla 1-5 ve 5-10 yaş dilimleridir. Dikkat edilecek olursa her iki yaş diliminde de 5 yaş eşiği mevcuttur. Burada 5 yaşındakiler iki nüfus diliminde de tekrar sayılmamaktadır. İlk yaş dilimi olan 1-5 yaş diliminde bitiş eşiği olan 5 yaş kapsamındakiler, 5 yaşını doldurmamış 48 ay 1 günlükten 60 aylığa kadarkilerin sayısıdır. Hâlbuki ikinci yaş diliminde ise başlangıç eşiği konumundaki 5 yaş kapsamındakiler, 60 aylıktan 71 ay 29 günlüklere kadarkilerin sayısıdır. Bu çerçevede de orijinal istatistikleri yeniden sınıflandırma ihtiyacı doğmuş ve sınıflandırma da 0-4, 5-9, 10-14... şeklinde yazılmıştır.

Üçüncü örneklem alanıysa 2000 yılı için Türkiye sınırları içerisinde yer alan 81 ilin bütünüdür. Dolayısıyla modern cumhuriyet dönemindeki örneklem alanı, ana kütleinin bütününe eşittir. Demografik yapılandırma ise, Osmanlı dönemine göre organize edilerek beşer yaşlık dilimlere göre şekillendirilmiştir. Veri setinin 2000 yılı olarak alınmasının sebebi ise, nüfus istatistiklerinin 2007'ye kadar gelmesine karşılık 2000 sonrası için tahmine dayanılmasıdır. Hâlbuki 2000 yılındaki verilerin nüfus sayımına dayanmaktadır.

6. HANEDANLIK DÖNEMİNDE ATKINSON SOSYAL FAYDA DÜZEYLERİ: 1897 YILI İÇİN BULGULAR

Hanedanlık döneminde vilayet ve sancakların nüfus sayılarına göre halk kütüphanelerindeki kitapların orantılı dağıtılmasından sağlanan sosyal fayda düzeyleri grafik 1 ve grafik 2'de sunulmuştur. İlk grafikte, toplam nüfusun %89.2'sinin yaşadığı Osmanlı coğrafyası alınmışken, bir sonraki grafikte ise günümüz Türkiye'si sınırları içerisinde kalan vilayet ve sancaklar esas alınmıştır.

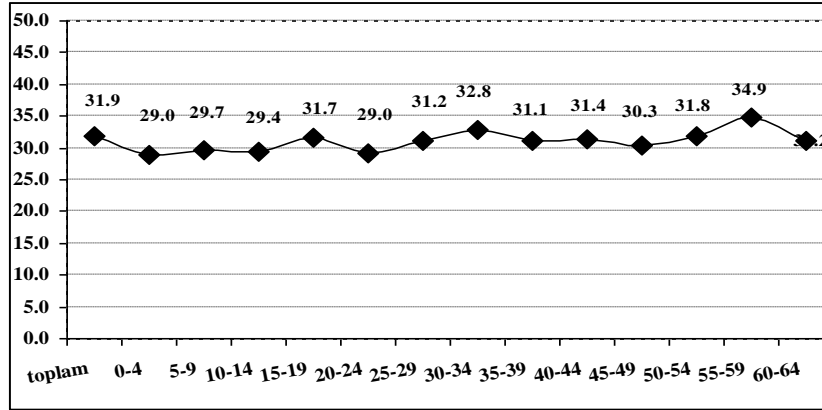
Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Grafikler mukayeseli olarak incelendiğinde, her iki mekân kısıtında da birbirine yakın sosyal fayda düzeyinin sağlandığı görülmektedir. Dolayısıyla Osmanlı coğrafyasında bölgeler arası eşitsizlikten kaynaklanan sosyal fayda kaybının genel karakterli olduğu, belirli vilayetlerle sınırlı kalmadığı sonucuna varılabilir. Daha somut bir ifadeyle, Osmanlı coğrafyasında 1897 yılı için halk kütüphanelerindeki kitap arzının bölgeler arası “vilayet-sancaklar” dağıtımlarının, Anadolu ya da diğer coğrafyalara göre planlı bir ayrımcılıkla şekillendirilmediği sonucuna varılmaktadır.

Grafik 1

Osmanlı Devleti Nüfus Bütünü İçin Yaş Gruplarına Göre Halk Kütüphanelerinden Sosyal Fayda Düzeyleri (Yüzde Olarak, 1897)

Kütüphanelerdeki kitap arzının bölgelerarası dağıtılmasındaki eşitsizlikten kaynaklanan sosyal fayda düzeyi genel olarak %30 civarında gerçekleşmiştir (Grafik 1 ve 2). Bunun anlamıyla % 70’lik bir sosyal fayda kaybının olduğudur. Başka bir ifadeyle, yaklaşık 160 bin kitaptan sağlanan sosyal fayda, vilayet ve sancaklardaki toplam nüfusa göre bölgeler arasında eşit miktarda dağıtılacak 50 bin civarındaki kitaptan sağlanacak sosyal fayda düzeyine eşittir. Bu bulguyu, toplum için atıl konumda olan 110 bin kitabın olduğu şeklinde de yorumlayabiliriz.

Demografik bakışla analizlerin tekrarı çok önemlidir. Çünkü 1897 yılı, çok önemli bir döneme denk gelmektedir. Yaygın harpler ve etnik kargaşa ortamında göçler ve askere alımlar, bölgesel bazda nüfusun yaşlara göre farklılaşmasına yol açabilecek yoğunluktadır. Dolayısıyla dönem için genel hükme varmadan önce, demografik açıdan birbirine yakın sonuçların alınması ihtiyacı mevcuttur.

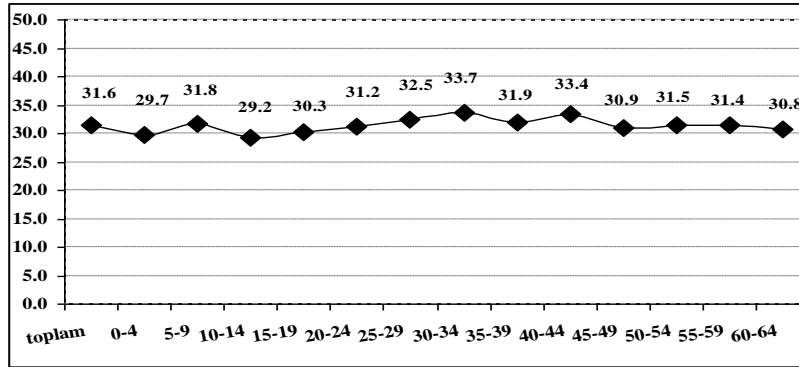
Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Vilayet ve sancaklardaki nüfusun yaş gruplarına göre miktarları dikkate alınarak uygulamalar tekrar edildiğinde de, kitap arzından sağlanan sosyal fayda düzeyleri arasında ciddi bir farklılığın olmadığı, % 30 civarında bir sosyal fayda düzeyinin ancak sağlanabildiği görülmektedir. Cinsiyet ayırımına bakmaksızın yapılan uygulamalarda, yaş dilimlerine göre ciddi anlamda farklılaşan sosyal fayda düzeylerinin söz konusu olmadığı sonucuyla karşılaşılmaktadır. Bu bulgulardan hareketle, merkezden planlanarak dengeli bölgeler arası kitap arzı dağıtımının yapıldığı etkin bir kütüphanecilik politikasının hanedanlık döneminde henüz bulunmadığı, kütüphaneciliğin yerel çapta kaldığı sonucuna varılabilir.

Grafik 2

Günümüz Sınırları İçindeki Osmanlı Devleti Nüfus Bütünü İçin Yaş Gruplarına Göre Halk Kütüphanelerinden Sosyal Fayda Düzeyleri (Yüzde Olarak, 1897)

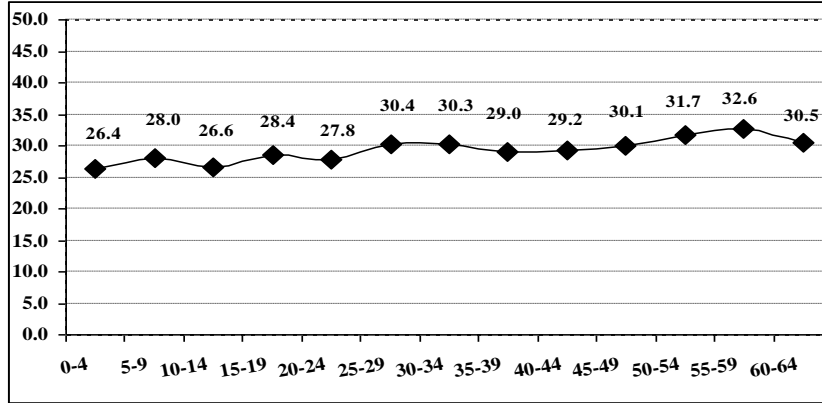
Osmanlı döneminin günümüzden bir diğer önemli farklılığı, kuşkusuz ata-erkil bakışın eğitimde de etkili olduğudur. Erkek nüfusun eğitim imkânlarından yararlandırılmasına öncelik verildiği düşünüldüğünde, kütüphanecilikte merkezi bir koordinasyonun var olması durumunda kitap arzının bölgeler arası dağıtımında erkek nüfusun öncelikle dikkate alınması beklenmelidir. Bu çerçevede de, vilayet ve sancaklardaki toplam nüfusların esas alındığı uygulamaların, erkek ve kadın nüfus için de yeniden tekrarı ihtiyacı doğmaktadır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Grafik 3

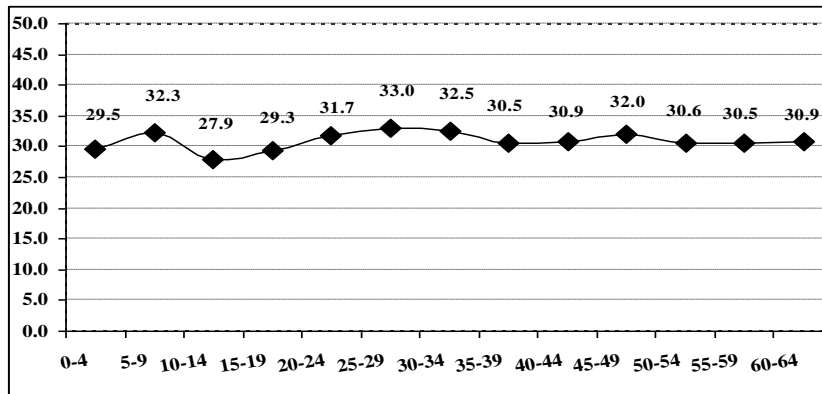
Osmanlı Devleti'nde Erkek Nüfus Bütünü İçin Yaş Gruplarına Göre Halk Kütüphanelerinden Sosyal Fayda Düzeyleri (Yüzde Olarak, 1897)

Vilayet ve sancaklardaki erkek nüfuslarına göre kitap arzının bölgelerarası dağılımlarıyla sağlanan sosyal fayda düzeyi, toplam nüfusa göre yapılan uygulamalarla paralellik arz etmektedir. Yine sosyal fayda düzeyi % 30 civarında gerçekleşmektedir. Osmanlı coğrafyasının bütününde de günümüz Türkiye sınırları içerisindeki vilayet ve sancaklar arası dağılımda da bu seviyeler, birbirine çok yakın düzeylerde gerçekleşmektedir (Grafik 3 ve 4).

Grafik 4

Günümüz Sınırları İçindeki Osmanlı Devleti Erkek Nüfus Bütünü İçin Yaş Gruplarına Göre Halk Kütüphanelerinden Sosyal Fayda Düzeyleri (Yüzde Olarak, 1897)

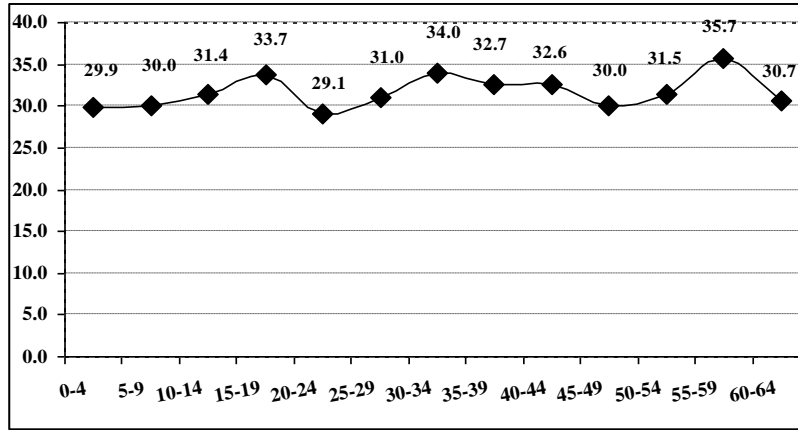
Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Erkek nüfus için yapılan uygulamalarda dikkati çeken en önemli bulgu, sosyal fayda düzeylerinin nüfus toplamı için elde edilen sosyal fayda düzeylerinin altında olmasıdır. Bu çerçevede bir de vilayet ve sancaklardaki kadın nüfuslarına göre uygulamalar tekrarlanarak karşılaştırmaya gidilmiştir.

Grafik 5

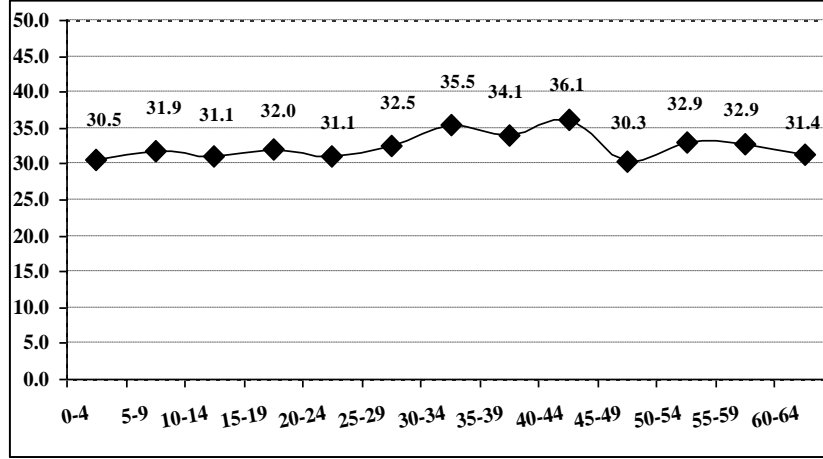
Osmanlı Devleti'nde Kadın Nüfus Bütünü İçin Yaş Gruplarına Göre Halk Kütüphanelerinden Sosyal Fayda Düzeyleri (Yüzde Olarak, 1897)

Kadın nüfus esas alınarak yapılan uygulamalarda, erkek nüfusa yakın düzeyde olmakla birlikte daha yüksek sosyal fayda düzeylerine ulaşıldığı görülmektedir (Grafik 5 ve 6).

Grafik 6

Günümüz Sınırları İçindeki Osmanlı Devleti Kadın Nüfus Bütünü İçin Yaş Gruplarına Göre Halk Kütüphanelerinden Sosyal Fayda Düzeyleri (Yüzde Olarak, 1897)

Osmanlı döneminde eğitim ve bilim yaşamında kadınların büyük ölçüde dışlandığını ifade etmiştik. Elbette bu yaklaşım sadece ülkemizde değil, modern piyasa ekonomisinin evirildiği sanayileşmiş Batılı ülkelerde de benzer şekildeydi. Konumuz elbette eğitim ve bilim yaşamında cinsiyet ayrımcılığı değildir. Bu açıklamaya ihtiyaç duyulmasının sebebi, Osmanlı'da 1897'de vilayet ve sancaklarda bulunan kütüphanelerdeki kitap arzının erkek nüfusa göre kadın nüfusa daha duyarlı şekilde dağılmasından ileri gelmektedir. Neticede düşük de olsa kadın nüfusa göre bölgelerarası kitap dağılımının erkek nüfusa göre daha dengeli dağılması tesadüfidir. Ayrıca çıkan bu sonuç, Osmanlı döneminde kütüphanecilikte merkezi bir koordinasyonun oluşturulamadığını da destekleyen bir diğer bulgu olarak değerlendirilebilir. Çünkü merkezi bir koordinasyonun olması için yüksek sosyal fayda düzeyinin sağlanmasının yanı sıra, o dönemde hangi cinsiyet hedef kullanıcı kitlesi olarak alınıyorsa o cinsiyette daha yüksek bir sosyal fayda düzeyinin sağlanması gerekirdi. Ancak böyle bir durumla karşılaşılmamaktadır.

Yaş dilimlerine göre yapılan uygulamalarda, hem nüfus toplamları hem de cinsiyetlere göre en yüksek birinci ya da ikinci sosyal fayda düzeyinin 25-34 yaş dilimlerinde gerçekleşmesi dikkat çekicidir. Düşük sosyal fayda düzeyleri ve hedef kitle olmayan cinsiyet için sosyal faydanın göreceli olarak hafif de olsa yüksek değer alması, kütüphanecilikte yerel dinamiklerin kitap arzında sınırlı da olsa etkili olduğunun ipuçlarını vermektedir. Çünkü 1897 Osmanlı

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

dünyasında 25–34 yaş dilimleri çok kritik bir yaş grubunu oluşturmaktadır. Dünyadaki gelişmelere duyarlı genel olarak idari yönetim tarzına muhalefet eden kitle, Darülfünundan ya da Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane gibi dönemin yüksek öğretim kurumlarından mezun olup görev yerlerinde muallim, doktor, kaymakam gibi kilit vazifelerde aydınların görev yapmaya başladıkları döneme denk düşmektedir. Bilindiği gibi II. Abdülhamid dönemi, özellikle batılı anlamda modern eğitimin süratle arttığı, temel eğitimin ülke sathında köylere kadar getirildiği bir dönemdir. Dolayısıyla aydın kitleler de her yıl bir önceki yıla göre daha yüksek sayıda artmaktadır.

Somutlaştırmak gerekirse, yüksek öğrenim kurumlarından mezun olanlar bir önceki yıla göre sürekli artmaktadır. Mezuniyet yaşı ise günümüzdeki gibi çoğu kez 22–23 yaşında gerçekleşmemekte, yirmili yaşların ortalarında ve çoğu kez de sonlarında gerçekleşebilmektedir. Atama ve sonrasında belirli bir düzene geçiş de zaman almaktadır. Dolayısıyla burada gözlenen 25–34 yaş dilimlerinin sosyal fayda düzeylerinin genelde en yüksek seviyede gerçekleşmesi, dönemin yaygın tabiriyle genç mekteplilerin “batılı anlamda eğitilmiş kitle” kütüphanelerin kitap arzının şekillenmesinde belirli ölçüde katkı sağladıklarının ipuçlarını vermektedir. Dolayısıyla kitap arzından sağlanan sosyal fayda düzeylerinde yaşanan bu demografik farklılık, 1897 Osmanlı’sında kütüphanecilikte merkezi koordinasyonun olmadığı ya da en azından etkin bir yapının oluşturulamadığına ek olarak, mekteplilerin katkıları gibi yerel – organik “halktan gelen” etkinin mevcudiyetini de desteklemektedir.

7. CUMHURİYET DÖNEMİNDE ATKINSON BEŞERİ FAYDA DÜZEYLERİ: 2000 YILI İÇİN BULGULAR

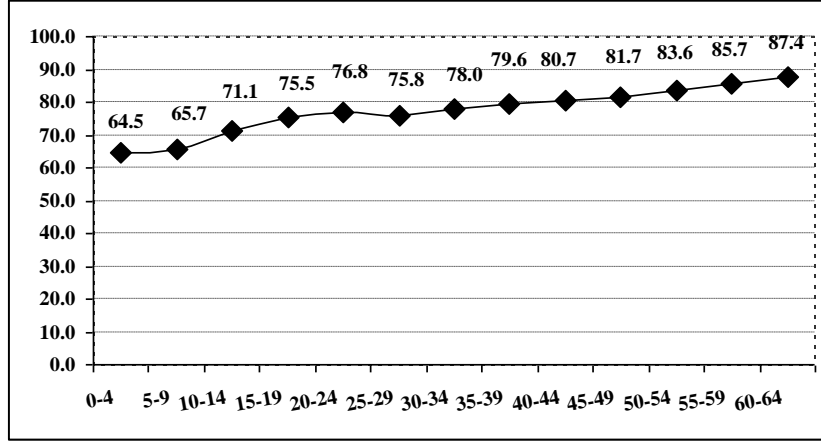
Uygulamalara esas olan veriler, Türkiye İstatistik Kurumu’nun “TÜİK” web sitesinin bölge istatistikleri linkinden elde edilmiştir. Elde edilen bulgular, aşağıdaki grafiklerde (Grafik 7–9) sunulmuştur.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Grafik 7

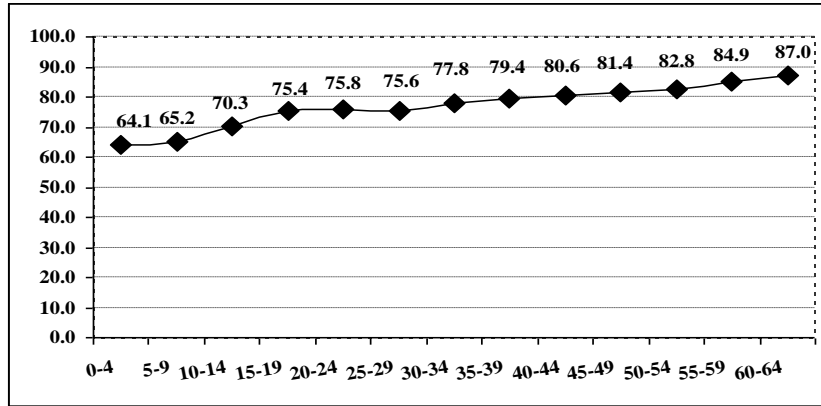
Nüfus Bütünü İçin Yaş Gruplarına Göre Halk Kütüphanelerinden Sosyal Fayda Düzeyleri (Yüzde Olarak, 2000)

Halk kütüphanelerindeki kitap arzının 81 il arasındaki dağılımlarından sağlanan sosyal fayda düzeyi, Osmanlı döneminin oldukça üzerindedir. Nüfus toplamları esas alınarak yaş dilimlerine ve genel toplama göre kitapların bölgeler arası dağılımından sağlanan sosyal fayda düzeyleri, %64,5 ile %87,4 arasında gerçekleşmektedir (Grafik 7). Cinsiyetlere göre bakıldığında da kadın ve erkek nüfuslar açısından cinsiyete dayanan bir farklılaşmanın olmadığı da görülmektedir (Grafik 7 ve 8).

Grafik 8

Erkek Nüfus İçin Yaş Gruplarına Göre Halk Kütüphanelerinden Sosyal Fayda Düzeyleri (Yüzde Olarak)

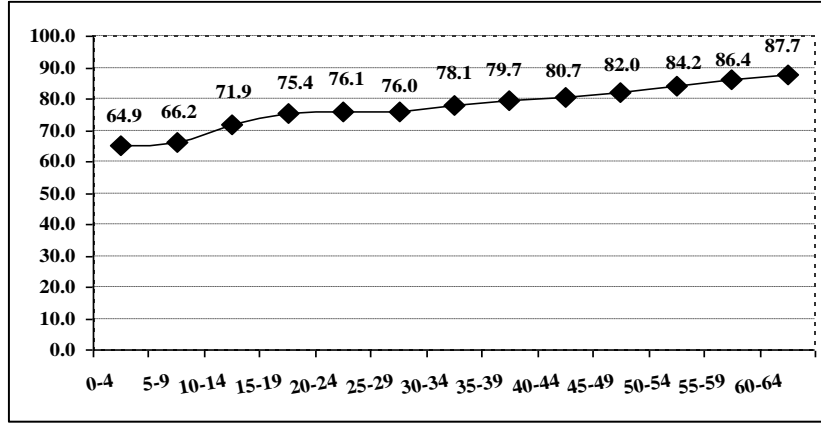
Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Somutlaştırmak gerekirse, modern Türkiye’de bilgi arzında hedef kullanıcı kitlesi açısından cinsiyet ayrımcılığının olmadığı görülmektedir.

Grafik 9

Kadın Nüfus İçin Yaş Gruplarına Göre Halk Kütüphanelerinden Sosyal Fayda Düzeyleri (Yüzde Olarak)

2000 yılı için elde edilen bulgular arasında gençlerden yaşlılara doğru gidildikçe sosyal fayda düzeylerinin de istikrarlı şekilde arttığıdır. Osmanlı dönemine göre kütüphanelerdeki kitap stoğunun bölgeler arası dağılımından sağlanan sosyal fayda düzeyinin iki katı aştığı ve hatta bazı yaş dilimlerinde neredeyse %100'lük mutlak adalete ulaşılarak üç kata yaklaştığı görülmektedir. Ancak yaş dilimlerine göre sosyal fayda düzeylerinin gençlerden yaşlılara doğru artması, ciddi bir tehlikenin varlığına işaret etmektedir. Şöyle ki: Şayet 60-64 yaş dilimi için kitap arzının bölgelerarası dağılımından sağlanan sosyal fayda %87,7'ye ulaşırken düzenli düşüşle 0-4 yaş dilimi için %64,9'a iniş gerçekleşiyorsa, bu durumun anlamı günümüz Türkiye'si için geleceğe yönelik bir bölgelerarası bozulma sürecinin yaşanmakta olduğudur. İlk üç yaş diliminde yaşanan sosyal fayda düşüşü çok serttir. Dolayısıyla gelecek için mevcut kitap stoğu dağılımındaki adaletin sürdürülebilirlik tehlikesiyle karşılaşılmaktadır.

8. CUMHURİYETİN KAZANIMLARI: BİR ASIRLIK KARŞILAŞTIRMA

Elde edilen bulgular; modern Türkiye'nin daimi önderi, başöğretmen Mareşal Mustafa Kemal ATATÜRK'ün "Hayatta en

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

hakiki mürşit ilimdir...” vecizesinin sözde kalmadığını göstermesi açısından son derece değerlidir.

Tablo 1
Toplam Nüfusun Kütüphanelerdeki Kitap Stoğundan Sağladığı Sosyal Fayda Düzeyleri

Yaş Dilimleri	Toplam nüfusa göre sosyal refah (%)				
	2001	1897-A	1897-B	İyileşme-A (Artış)	İyileşme-B (Artış)
Toplam	78.5	31.9	31.6	145.9	148.6
0-4	64.5	29.0	29.7	122.7	117.4
5-9	65.7	29.7	31.8	121.2	106.5
10-14	71.1	29.4	29.2	141.6	143.9
15-19	75.5	31.7	30.3	138.4	148.9
20-24	76.8	29.0	31.2	164.5	146.3
25-29	75.8	31.2	32.5	142.7	133.4
30-34	78.0	32.8	33.7	137.8	131.4
35-39	79.6	31.1	31.9	155.7	149.2
40-44	80.7	31.4	33.4	156.5	141.5
45-49	81.7	30.3	30.9	169.9	164.9
50-54	83.6	31.8	31.5	162.7	165.0
55-59	85.7	34.9	31.4	145.8	172.8
60-64	87.4	31.2	30.8	180.1	183.7

A, Osmanlı sınır bütünü; B, günümüzde Türkiye sınırları içindeki Osmanlı vilayetlerini tanımlar.

Sadece bir asır öncesinde son derece sınırlı sayıdaki “yaklaşık 160 bin” kitabın vilayet ve sancaklar arasındaki dağılımında nüfusa göre yaşanan eşitsizliğin yol açtığı sosyal fayda kaybı % 70'lere (=100-30) kadar ulaşırken 2000 sayımına göre bu kayıp nüfus toplamı için sadece %21,5'le (=100-78,5) sınırlı kalmıştır (Tablo 2).

Tablo 2
Erkek Nüfusun Kütüphanelerdeki Kitap Stoğundan Sağladığı Sosyal Fayda Düzeyleri

	Erkek nüfusa göre sosyal refah (%)				
	2001	1897-A	1897-B	İyileşme-A	İyileşme-B
0-4	64.1	26.4	29.5	142.6	117.2
5-9	65.2	28.0	32.3	132.6	101.8
10-14	70.3	26.6	27.9	164.6	152.2
15-19	75.4	28.4	29.3	165.3	157.4
20-24	75.8	27.8	31.7	172.9	139.0
25-29	75.6	30.4	33.0	148.9	128.7
30-34	77.8	30.3	32.5	156.5	139.7
35-39	79.4	29.0	30.5	173.7	160.4
40-44	80.6	29.2	30.9	175.6	160.9
45-49	81.4	30.1	32.0	170.4	154.1
50-54	82.8	31.7	30.6	161.6	170.3
55-59	84.9	32.6	30.5	160.7	178.2
60-64	87.0	30.5	30.9	185.6	181.5

A, Osmanlı sınır bütünü; B, günümüzde Türkiye sınırları içindeki Osmanlı vilayetlerini tanımlar.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Üstelik yaş dilimlerine göre sosyal fayda düzeyleri, her iki cinsiyet için de 2000 yılında benzer hareketi göstermektedir. Hâlbuki 1897’de her ne kadar yaş dilimlerine göre gerçekleşen sosyal fayda düzeyleri %30 civarında gerçekleşmişse de, yükselişler ve düşüşler açısından cinsiyetler arasında bir uyumu gözlemlemek güçtür (Tablo 3).

Tablo 3
Kadın Nüfusun Kütüphanelerdeki Kitap Stoğundan Sağladığı Sosyal Fayda Düzeyleri

	Kadın nüfusa göre sosyal refah (%)				
	2001	1897-A	1897-B	İyileşme-A	İyileşme-B
0-4	64.9	29.9	30.5	117.2	112.7
5-9	66.2	30.0	31.9	120.3	107.4
10-14	71.9	31.4	31.1	129.1	131.2
15-19	75.4	33.7	32.0	123.6	135.5
20-24	76.1	29.1	31.1	161.6	144.5
25-29	76.0	31.0	32.5	145.4	133.9
30-34	78.1	34.0	35.5	129.5	119.9
35-39	79.7	32.7	34.1	144.2	133.9
40-44	80.7	32.6	36.1	147.4	123.5
45-49	82.0	30.0	30.3	173.7	170.9
50-54	84.2	31.5	32.9	167.5	155.8
55-59	86.4	35.7	32.9	142.1	162.7
60-64	87.7	30.7	31.4	185.5	179.1

A, Osmanlı sınır bütünü; B, günümüzde Türkiye sınırları içindeki Osmanlı vilayetlerini tanımlar.

Bu konuyu somutlaştırmak açısından SPSS 15 istatistik paket programı kullanarak korelasyon matrisleri oluşturduk. Korelasyon matrislerinde 13 yaş dilimini gözlem, yıl ve mekân kısıtlarına göre cinsiyetleri ise değişken olarak aldık. Uygulamada hem Pearson korelasyonunu hem de parametrik olmayan ilişileşimin tespitinde en yaygın kullanılan yöntem olan Spearman sıra korelasyonunu kullandık (Tablo 4).

Tablo 4
Pearson Korelasyon Matrisi

		E- 2000	E- 1897A	E- 1897B	K- 2000	K- 1897A	K- 1897B
E-2000	Korelasyon	1.000	0.816	0.170	0.997	0.411	0.319
	Hata payı		0.001	0.579	0.000	0.163	0.288
	N	13	13	13	13	13	13
E-1897A	Korelasyon	0.816	1.000	0.420	0.828	0.504	0.353
	Hata payı	0.001		0.153	0.000	0.079	0.237
	N	13	13	13	13	13	13
E-1897B	Korelasyon	0.17	0.42	1.00	0.14	-0.18	0.23
	Hata payı	0.58	0.15		0.64	0.57	0.44
	N	13	13	13	13	13	13
K-2000	Korelasyon	0.997	0.828	0.142	1.000	0.413	0.294
	Hata payı	0.000	0.000	0.643		0.161	0.330
	N	13	13	13	13	13	13
K-1897A	Korelasyon	0.411	0.504	-0.176	0.413	1.000	0.616
	Hata payı	0.163	0.079	0.565	0.161		0.025
	N	13	13	13	13	13	13
K-1897B	Korelasyon	0.319	0.353	0.234	0.294	0.616	1.000
	Hata payı	0.288	0.237	0.442	0.330	0.025	
	N	13	13	13	13	13	13

Pearson korelasyon analiz sonuçları incelendiğinde, 2000 yılı için erkek ve kadın nüfusun yaş dilimlerine göre kitap arzının bölgeler arası dağılımından elde ettikleri sosyal fayda düzeylerinin neredeyse mutlak ilgileşim düzeyine erişerek %99.7'lik aynı yönlü ilişki içerisinde oldukları sonucuyla karşılaştık. Hâlbuki bu ilişki, 1897 yılı için Osmanlı coğrafyasının bütünü ya da günümüz Türkiye'si sınırları içerisinde kalan vilayet ve sancaklar arasında istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Osmanlı bütünü için %10'luk hata payında istatistiksel anlamlılık var gözükmeyle birlikte, bu düzeydeki hata payı istatistik biliminde nadiren kullanılmakta ve genel olarak %1 ve %5'lik hata payları gösterge kısıdı olarak kabul edilmektedir.

Tablo 5
Spearman Sıra Korelasyon Matrisi

		E-2000	E-1897A	E-1897B	K-2000	K-1897A	K-1897B
E-2000	Korelasyon	1.000	0.830	0.127	1.000	0.341	0.325
	Hata payı	.	0.000	0.680	.	0.254	0.278
	N	13	13	13	13	13	13
E-1897A	Korelasyon	0.830	1.000	0.328	0.830	0.495	0.479
	Hata payı	0.000	.	0.274	0.000	0.085	0.097
	N	13	13	13	13	13	13
E-1897B	Korelasyon	0.13	0.33	1.00	0.13	-0.23	0.145
	Hata payı	0.68	0.27	.	0.68	0.46	0.636
	N	13	13	13	13	13	13
K-2000	Korelasyon	1.000	0.830	0.127	1.000	0.341	0.325
	Hata payı	.	0.000	0.680	.	0.254	0.278
	N	13	13	13	13	13	13
K-1897A	Korelasyon	0.341	0.495	-0.226	0.341	1.000	0.772
	Hata payı	0.254	0.085	0.457	0.254	.	0.002
	N	13	13	13	13	13	13
K-1897B	Korelasyon	0.325	0.479	0.145	0.325	0.772	1.000
	Hata payı	0.278	0.097	0.636	0.278	0.002	.
	N	13	13	13	13	13	13

Spearman sıra korelasyon sonuçları da Pearson korelasyonuyla benzerdir. Hatta Spearman sıra korelasyon analizi sonucunda kadın erkek nüfusta 13 yaş dilimi için sosyal fayda düzeylerinin büyük değerden küçük değere doğru aynı sırayla gerçekleştiği görülmektedir. Hâlbuki 1897 yılı için Osmanlı bütününde tıpkı Pearson korelasyon analiz sonuçlarında olduğu gibi %10 hata payında bir istatistiksel anlamlılık sağlanabilirken, günümüz Türkiye'si sınırları içerisinde kalan vilayet ve sancaklara göre bu düzeyde bir anlamlılık da istatistiksel açıdan sağlanamamıştır (Tablo 5).

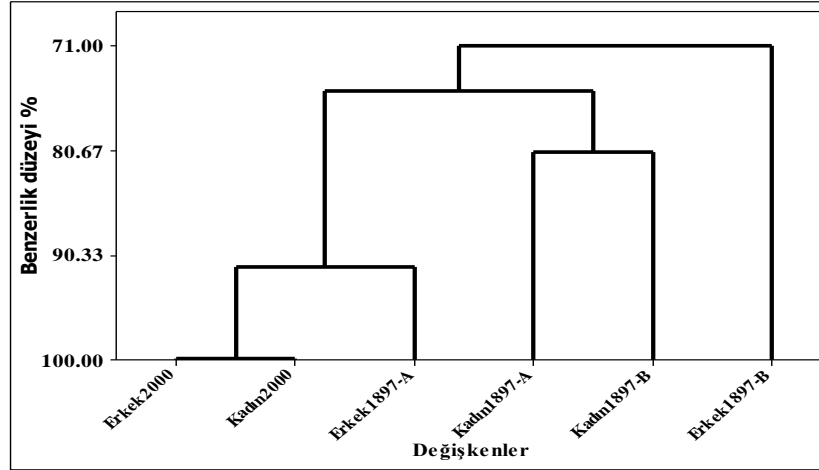
Sonuçlara görsellik boyutu katmak açısından 13 yaş dilimindeki sosyal fayda düzeylerinin gözlemi oluşturduğu altı gözlemlili uygulama, hiyerarşik kümeleme analiziyle tekrarlanmıştır. Uygulama, korelasyon katsayısı uzaklığı "benzerlik uzaklığı" ve en yaygın yararlanılan bağlantı yöntemi olarak tekli bağlantı yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Grafik 10'da da görüleceği üzere birbiriyle ilk bağlanan iki değişken, 2000 yılı kadın ve erkeklerin sosyal fayda düzeyleridir ve bu eklemleme %99,9'luk benzerlikle gerçekleşmiştir. Hâlbuki diğer değişkenlerde eklemlemeler, çok daha düşük benzerlik seviyeleriyle gerçekleşmiştir (Grafik 10).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Grafik 10

Tekli Bağlantı Yöntemi ve Korelasyon Katsayı Uzaklığıyla Oluşturulan Hiyerarşik Kümeleme Analizi Dendogramı

9. SONUÇ

Kütüphanelerdeki kitap arzının bölgeler arası dağılımından kaynaklanan sosyal fayda düzeyleri açısından Osmanlı ve modern Türkiye dönemleri mukayese edildiklerinde, ülkemizde çok ciddi bir sosyal fayda artışının sağlandığı görülmektedir. Genel olarak 1897 yılında Osmanlı döneminde gerçekleşen sosyal fayda düzeyleri her iki cinsiyet ve 13 farklı yaş dilimine göre yaklaşık %30 düzeylerinde gerçekleşmiştir. Bu seviye, 1897’de sadece 160 binle sınırlı olan kütüphanelerdeki kitap arzından sadece %30 düzeyinde fayda edilebildiği, diğer bir deyişle bölgeler arası dağıtımdaki eşitsizlikten kaynaklanan sosyal fayda kaybının %70’e ulaştığı anlamını taşımaktadır. Neticede bölgeler arasında mutlak dengeli dağılımla 50 bin kitaptan (=0.3*160,000) sağlanacak sosyal fayda düzeyi kadar fayda sağlanabilmektedir. Günümüzde ise mevcut 12.8 milyon kitaptan sağlanan sosyal fayda düzeyi, yaş dilimlerine göre değişmekle birlikte %80’ler civarında gerçekleşmektedir. Bunun anlamı ise günümüzde, bölgeler arasında mutlak dengeli dağılımla yaklaşık 10 milyon kitaptan sağlanacak sosyal fayda düzeyi kadar fayda sağlanabildiğidir. Elbette kitap içerikleri ve bilgi edinme kaynaklarındaki önem düzeyine göre kitapların anlamı ve sağlayacakları birim faydaları bir asırlık dönemde büyük ölçüde değişmiştir. Özellikle bilgi teknolojilerinde yaşanan devrimsel gelişmeler, elektronik kaynakların matbuu yayınların mutlak bilgi

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

kaynağı olma konumunu sarsmıştır. Ancak yine de bilgi sağlayıcısı olarak kütüphaneler ve bilgi edinim aracı olarak matbuu yayınlar önemini sürdürmektedir. Her iki dönemdeki kitaptan sağlanan faydanın birbirine denk olduğunu varsayacak olursak, her iki mutlak dengeli dağılım durumunda; 1897 için 50 bin kitaplık sosyal faydadan 2000 yılında 10 milyon kitaba sıçrama gerçekleştiğinden, mukayeseli dönemsel fayda artışı 200 kat olarak kabul edilebilir. Hâlbuki nüfusta yaşanan artış dört kat civarındadır. Neticede modern cumhuriyetin bilgi arzında Osmanlı dönemine göre hem sayısal hem de bölgeler arası dağıtımda çok daha eşitlikçi politika yürüttüğü sonucuyla karşılaşılmaktadır.

Elde edilen bulgular, sadece iki dönem arasında kütüphanelerdeki kitap arzının bölgelerarası dağılımdan sağlanan sosyal fayda düzeylerindeki farklılığın vurgulanmasıyla sınırlı bir yorumu hak etmemektedir. Söz konusu farklılık, ilk olarak devletin resmi bir kütüphanecilik politikasının olup-olmamasını da büyük ölçüde tanımlamaktadır. Her yaş dilimi ve cinsiyet için %30'larda dolanan bir sosyal fayda düzeyi, 1897 yılı için merkezi idarenin resmi bir kütüphanecilik politikasının bulunmadığını desteklemektedir. Son tahlilde, hem sosyal fayda sağlama oranı kabul edilemeyecek kadar düşüktür hem de bu düşük düzey tüm demografik katmanda birbiriyle çok yakın düzeydedir. Hâlbuki 2000 yılı için elde edilen bulgular, 1897'deki durumun tam tersidir. Bilimi ve bilgiyi her aşamada ön plana çıkaran ve toplumsal aydınlanmayı bilim ve bilgiyle sağlamayı amaçlayan Atatürk devrimleri, elde edilen bulgulara dayanarak bu amacını başarmış görünmektedir. Ancak elde edilen bulgular, cumhuriyetin bu büyük başarısının gelecekteki sürekliliğini de sorgulamanın gerektiğine işaret etmektedir. Çünkü sosyal fayda düzeyleri, ileri yaştakilerden gençler ve çocuklara doğru inildikçe ciddi düzeyde ve daha da endişe verici olarak istikrarlı bir şekilde düşmektedir. Bu görünümse Osmanlı döneminde olduğu gibi birkaç yaş diliminde küçük farklılıklar olması gibi kabul edilebilir oynamaların olması olasılığını zayıflatmaktadır.

Yaşlılardan gençler ve çocuklara doğru inildikçe sosyal fayda düzeyinde yaşanan yüksek ve istikrarlı şekilde yaşanan düşüş, merkezi idarenin kütüphanecilik politikasında ciddi bir bozulmanın yaşandığını işaret etmektedir. 60–64 yaş dilimindeki nüfusun kitap arzının bölgesel dağılım sebebiyle sağladığı sosyal fayda seviyesinin %87,4 olmasına karşılık 0–4 yaş dilimi için yaklaşık %23'lük düşüşle %64,5 olarak gerçekleşmesi, aradaki 60 yıllık dönem esas alındığında 1940'larla günümüz için bir mukayese yapmayı da kabaca mümkün kılmaktadır. Ancak bu istatistiksel sonuçları anlamlandıracak olan esas kitle elbette profesyonel kütüphanecilerdir. Neticede düşük

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

olasılıkla da olsa yaşanan göç sebebiyle bu demografik farklılaşma oluşmuş olabilir. Yine de Popercı yaklaşımla en azından yanlışlanana kadar elde edilen bu demografik farklılaşmayı; halk kütüphanelerindeki kitap arzının bölgeler arasında dengeli dağıtımıyla toplumsal aydınlanmayı gerçekleştirmeyi amaçlayan resmi bir merkezi kütüphanecilik politikasının Atatürk dönemi ve takip eden ilk yıllarda başarılmasına karşılık bu büyük mirasın geleceğe taşınmasında potansiyel tehlike işaretlerinin bulunduğu şeklinde yorumlayabiliriz.

KAYNAKÇA

- ALCANTARA, V. ve J. A. DURO (2004). Inequality of energy intensities across OECD countries: a note. *Energy Policy*, 32, 1257–1260.
- ATKINSON, A. B. (1970). On the Measurement of Inequality. *Journal of Economic Theory*, 2, 244-263.
- BENITO, J. M. ve R. EZCURRA (2005) Spatial Disparities in Productivity and Industry Mix: The Case of the European Regions. *European Urban and Regional Studies*, 12, 177-194.
- BULUTAY, T. (1972). *İktisadi Büyüme Modelleri Üzerine Açıklamalar ve Eleştirmeler*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yayınları.
- CARLINO, G. ve S. CHATTERJEE (2002). Employment Deconcentration: A New Perspective of America's Postwar Urban Evolution. *Journal of Regional Science*, 42 (2): 455-475.
- CHAKRAVARTY, S. (1996). A Measurement of Spatial Disparity: The Case of Income Inequality. *Urban Studies*, 33 (9), 1671–1686.
- CHAKRAVARTY, S.R. ve J. SILBER (2007). A generalized index of employment segregation. *Mathematical Social Sciences*, 53, 185–195
- DAWKINS, C. (2006). The Spatial Pattern of Black–White Segregation in US Metropolitan Areas: An Exploratory Analysis. *Urban Studies* 43 (11), 1943–1969.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

- DURO, J. A. ve J. ESTEBAN (1998). Factor decomposition of cross-country income inequality, 1960–1990. *Economics Letters*, 60, 269–275.
- ELVEREN, A. Y. ve J. K. GALBRAITH (2008). *Pay Inequality in Turkey in the Neo-Liberal Era: 1980-2001*. University of Texas Inequality Project Working Paper No. 49, April 21, 2008, Erişim: http://utip.gov.utexas.edu/papers/utip_49.pdf
- EZCURRA, R.; P. PASCUAL ve M. RAPUN (2007). Spatial Inequality in Productivity in the European Union: Sectoral and Regional Factors. *International Regional Science Review*, 30 (4), 384–407.
- EZCURRA, R. ve P. PASCUAL (2007). Regional Polarisation and National Development in the European Union. *Urban Studies*, 44 (1), 99–122.
- EZCURRA, R. ve M. RAPUN (2006). Regional Disparities and National Development Revisited: The Case of Western Europe. *European Urban and Regional Studies*, 13 (4), 355–369.
- EZCURRA, R.; C. GIL; P. PASCUAL ve M. RAPUN (2005). Inequality, Polarisation and Regional Mobility in the European Union. *Urban Studies*, 42 (7), 1057-1076.
- FEDOROV, L. (2002). Regional Inequality and Regional Polarization in Russia, 1990–99. *World Development*, 30 (3), 443–456.
- GARCÍA, I. ve J. A. MOLINA (2001). The Effects of Region on the Welfare and Monetary Income of Spanish Families. *Urban Studies*, 38 (13), 2415-2424.
- GEZİCİ, F. (2004). *New Regional Definition and Spatial Analysis of Regional Inequalities in Turkey Related to the Regional Policies of EU*. Porto, Portugal: 44th Congress of ERSA 25–29 August 2004, Erişim: <http://www.ersa.org/ersaconfs/ersa04/PDF/57.pdf>
- GEZİCİ, F. (2007). Türkiye'nin Bölgelerarası Gelişmişlik Farkları ve Bölgesel Politikalarının Yeni Yaklaşımlar Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *Bölge Biliminde Yeni Yaklaşımlar – Bildiriler Kitabı*, İstanbul: 12. Ulusal Bölge Bilimi / Bölge Planlama Kongresi, Bölge Bilim Türk Milli Komitesi, İTÜ, DPT.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

-
- GÜRAN, T. (1997). *Osmanlı Devletinin İlk İstatistik Yıllığı 1897*, Ankara: DİE.
- GÜVEN, A. (2007). The Role of Incentive Policy on Income Inequality between Turkish Provinces: A Decomposition Analysis. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 14, 20-38.
- HARVEY, J. (2005). A note on the ‘natural rate of subjective inequality’ hypothesis and the approximate relationship between the Gini coefficient and the Atkinson index. *Journal of Public Economics*, 89, 1021–1025.
- HE, J. ve J. POOLER (2002). The Regional Concentration of China’s Interprovincial Migration Flows, 1982–90. *Population and Environment*, 24 (2), 149–182.
- HEINDENREICH, M. (2003). Regional Inequalities in the Enlarged Europe. *Journal of European Social Policy*, 13, 313-333.
- JAMMALAMADAKA, S. R. ve M. N. GORIA (2004). A test of goodness-of- t based on Gini’s index of spacings. *Statistics & Probability Letters*, 68, 177–187.
- JONES, M. P. ve S. MAINWARING (2003). The Nationalization of Parties and Party Systems An Empirical Measure and an Application to the Americas. *Party Politics*, 9 (2), 139–166.
- JUSOFF, H. K.; P. GREGOR ve B. BABA (2008). Today’s Relevancy of the Migration Determinants Theory. *Asian Social Sciences*, 4 (9), 84–95.
- LU, D. (2008). China’s Regional Income Disparity-An Alternative Way to think of the Sources and Causes. *Economics of Transition*, 16 (1), 31–58.
- MARKS, G. N.; B. HEADEY ve M. WOODEN (2005). Household Wealth in Australia: Its Components, Distribution and Correlates. *Journal of Sociology*, 41 (1), 47–68.
- MASSEY, D. S. ve M. AYSA (2005). *Social Capital and International Migration From Latin America. Expert Group Meeting on International Migration and Development in Latin America and the Caribbean*, Mexico City: Population Division Department of Economic and Social Affairs United Nations Secretariat, 30 November – 2 December 2005.
- MILLIMET, D. M. ve D. SLOTTJE (2002). Environmental Compliance Costs and the Distribution of Emissions in the U.S. *Journal of Regional Science*, 42 (1), 87 – 105.
-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

- MORAN, T. P. (2003). On the Theoretical and Methodological Context of Cross-National Inequality Data. *International Sociology*, 18 (2), 351-378.
- OBERWİTTLER, D. (2004). Disorganization Juvenile Offending: The Role of Subcultural Values and Social A Multilevel Analysis of Neighbourhood Contextual Effects on Serious. *European Journal of Criminology*, 1 (2), 201–235.
- ÖZMUCUR, S. ve J. SİLBER (2002). *Spatial Income Inequality in Turkey and the Impact of Internal Migration*. Erişim: <http://62.237.131.23/conference/conference-2002-2/papers/s%FCleyman%20%F6zmucur%20and%20jacques%20silber.pdf>
- ÖZMUCUR, S. ve J. SİLBER (2005). *Internal Migration, Household Size and Income Inequality in Turkey*. Erişim: http://www.unisi.it/eventi/GiniLorenz05/25%20may%20paper/PAPER_Ozmucur_Silber.pdf
- ÖZTÜRK, L. (2005). Bölgearası Gelir Eşitsizliği: İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması'na (İBBS) Göre Eşitsizlik İndeksleri İle Bir Analiz, 1965–2001. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 10, 95–110.
- PEDERSEN, A. W. (2004). Measurement Inequality as Relative Deprivation: A Sociological Approach to Inequality. *Acta Sociologica*, 47, 31-49.
- POULIN, R. ve A. D. M. LATHAM (2002). Inequalities in size and intensitydependent growth in a mermithid nematode parasitic in beach hoppers. *Journal of Helminthology*, 76, 65–70.
- RAVALLION, M. (2001). *Growth, Inequality and Poverty: Looking Beyond the Averages*, Washington, D.C.: World Bank Policy Research Working Paper. 2558.
- REGIDOR, E.; M. E. CALLE; P. NAVARRO ve V. DOMINGUEZ (2003). Trends in the Association between Average Income, Poverty and Income Inequality and Life Expectancy in Spain. *Social Science & Medicine*, 56, 961–971.
- SADRAS, V. ve R. BONGIOVANNI (2004). Use of Lorenz curves and Gini coefficients to assess yield inequality within paddocks. *Field Crops Research*, 90, 303–310.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

-
- SALAS, R. (1997). Welfare-consistent inequality indices in changing populations: The marginal population replication axiom A note. *Journal of Public Economics*, 67, 145–150.
- SCHMIDT, M. B. ve D. J. BERRI (2001). Competitive Balance and Attendance: The Case of Major League Baseball. *Journal of Sports Economics*, 2 (2), 145–167.
- SEN, A. K. (1973). *On Economic Inequality*, Oxford, etc.: Oxford University Press.
- SEN, A. K. (1979). *Collective Choice and Social Welfare*, Amsterdam, New York, Oxford: Elsevier Science Publishers.
- SEN, A. K. (1985b). *Commodities and Capabilities*, Amsterdam, New York, Oxford: Elsevier Science Publishers.
- SEN, A. K. (1985a), “Reply”, *The Standart of Living*, ed. Amartya Sen, Cambridge University Press, Amsterdam, New York, Oxford: 103 – 112.
- SEN, A. K. (1983), “Development: Which Way Now”, *The Economic Journal*, 93 (372), 745–762.
- SIEW, A.; K. LIM ve K. K. TANG (2008). Human Capital Inequality and the Kuznets Curve. *The Developing Economies*, XLVI-1, 26–51
- SPATZ, J. (2006). *Poverty and Inequality in the Era of Structural Reforms: The Case of Bolivia*, Berlin: Springer Verlag.
- SWEENEY, S. H. ve H. GOLDSTEIN (2005). Accounting for migration in regional occupational employment projections. *The Annals of Regional Science*, 39, 297–316.
- UTT, J. ve R. FORT (2002). Pitfalls to Measuring Competitive Balance With Gini Coefficients. *Journal of Sports Economics*, 3 (4), 367–373.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

EK: HİYERARŞİK KÜMELEME ANALİZİ SONUÇLARI**Cluster Analysis of Variables: Erkek2001;
Erkek1897-A; Erkek1897-B; ...**Correlation Coefficient Distance, Single Linkage
Amalgamation Steps

Step	Number of clusters	Similarity level	Distance level	Clusters joined	New cluster	Number of obs. in new cluster
1	5	99.8532	0.002936	1	4	
1	2					
2	4	91.4125	0.171751	1	2	3
3	3	80.7821	0.384358	5	6	2
4	2	75.1805	0.496391	1	5	5
5	1	71.0049	0.579903	1	3	6

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*